

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

17 11 2023

м. Київ

№ 1409

Про завершення експерименту на всеукраїнському рівні за темою «Педагогічні умови формування соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти» у листопаді 2018 – вересні 2023 років

Відповідно до пункту 12 Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 12 травня 2023 року № 552 (зі змінами), зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 07 липня 2023 року за № 1155/40211, наказу Міністерства освіти і науки України від 18.03.2019 № 368 «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Педагогічні умови формування соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти» у листопаді 2018 року – вересні 2023 року», на підставі висновку науково-методичної комісії з інноваційної діяльності сектору дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), позашкільної освіти та виховання Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України від 17 серпня 2023 року (протокол № 23), урахуваючи пункт 1 частини першої статті 22 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», службову записку директора Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», надісланої листом Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 25.10.2023 № 21/08-1883, та лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 11.10.2023 № 21/08-1766

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити звіт про завершення експерименту на всеукраїнському рівні за темою «Педагогічні умови формування соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти» у листопаді 2018 – вересні 2023 років, що додається.

2. Експеримент за темою «Педагогічні умови формування соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти» у листопаді 2018 – вересні 2023 років вважати завершеним.

3. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Сташківа А.

Міністр

Оксен ЛІСОВИЙ

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти і науки України

17 11 2023 № 1409

ЗВІТ

**про завершення експерименту на всеукраїнському рівні за темою
«Педагогічні умови формування соціальної активності учнів
у закладах загальної середньої освіти»
у листопаді 2018 – вересні 2023 років**

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 18.03.2019 № 368 «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Педагогічні умови формування соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти» у листопаді 2018 року – вересні 2023 року на базі закладів загальної середньої освіти Донецької (Авдіївська загальноосвітня школа I-III ступенів № 7 Авдіївської міської ради) та Чернігівської областей (Комунальний заклад загальної середньої освіти I – III ступеня «Варвинський лицей № 2» Варвинської селищної ради Варвинського району; Михайло-Коцюбинська гімназія Михайло-Коцюбинської селищної ради Чернігівського району; Ніжинська гімназія № 3 Ніжинської міської ради; Ніжинська гімназія № 2 Ніжинської міської ради; Ніжинська загальноосвітня школа I-II ступенів № 11 Ніжинської міської ради; Срібнянська загальноосвітня школа I-III ступенів Срібнянської районної ради; Чернігівська загальноосвітня школа I-III ступенів № 3 Чернігівської міської ради; Чернігівська загальноосвітня школа I-III ступенів № 19 Чернігівської міської ради) проводився експеримент за вищезазначеною темою.

Мета дослідження полягала у розробці, науковому обґрунтуванні педагогічних умов формування соціальної активності учнів закладів загальної середньої освіти та експериментальній перевірці впливу створених педагогічних умов на стан сформованості досліджуваного явища.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**: розробити та науково обґрунтувати зміст, структуру, критерії та показники становлення соціальної активності учнів; теоретично обґрунтувати й експериментально

перевірити ефективність педагогічних умов формування соціальної активності учнів в закладах загальної середньої освіти; розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічної системи формування соціальної активності учнів; розробити та впровадити змістово-методичне забезпечення процесу формування соціальної активності учнів в закладах загальної середньої освіти.

У ході експерименту педагогічними колективами експериментальних закладів Чернігівської та Донецької областей розроблено Концепцію створення педагогічних умов для формування соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти, структурно-функціональну модель формування соціальної активності учнів, обґрунтовано критерії, показники, рівні сформованості соціальної активності учнів в умовах закладу освіти, проведено діагностування сформованості соціальної активності учнів, а також науково-методичне забезпечення формування соціальної активності учнів.

У Концепції поняття «соціальна активність» тлумачиться як складне особистісне утворення, яке визначається і регулюється комплексом установок, уявлень, переконань, звичок, стереотипів поведінки, які реалізуються в соціальній сфері суспільства й пов'язані з діяльністю в соціумі та дозволяють їм успішно адаптуватися і здійснювати його перетворення, рівень сформованості яких визначає самоактуалізацію та соціальну поведінку підростаючого покоління з метою самореалізації.

Визначаючи педагогічні умови, спроможні забезпечити сформованість в учнів ЗЗСО необхідного рівня соціальної активності, зважали на те, що їх реалізація має становити певний комплекс. Отже, виходили з того, що досягти бажаного результату можливо лише завдяки теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці комплексу взаємопов'язаних педагогічних умов формування соціальної активності учнів в закладах ЗЗСО, а саме: створення інноваційної педагогічної системи для формування соціальної активності

учнів; змістове і методичне забезпечення формування соціальної активності учнів в закладах загальної середньої освіти; соціально спрямована діяльність у ЗЗСО в позаурочний час; налаштування партнерської взаємодії ЗЗСО та сімей щодо формування соціальної активності учнів; модернізація учнівського самоврядування в учнівський менеджмент; підвищення педагогічної майстерності вчителів щодо формування соціальної активності учнів.

Важливим у реалізації Концепції є заходи ефективного формування соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти, а саме: використання виховного потенціалу навчальних предметів щодо формування соціальної активності учнів (пріоритетна роль активних й інтерактивних методів навчання й виховання, які покликані формувати в особистості мотиваційно-ціннісні, когнітивні та діяльнісно-процесуальні норми, які характеризують соціальну активність учнів); позаурочна та позакласна виховна робота як засіб формування соціальної активності учнів (залучення учнів до різноманітних сфер соціальних відносин, суспільно-корисної та волонтерської діяльності; проведення власних досліджень різних аспектів життя суспільства; залучення до діяльності учнівського менеджменту, до суспільних та громадських організацій, проєктна виховна діяльність тощо); вибір оптимальних форм, методів взаємодії сім'ї, школи, громадськості у процесі формування соціальної активності учнів (ґрунтується на колективних, індивідуальних, групових формах роботи, надає можливості створити сприятливі умови ефективного формування соціальної активності учнів).

Відповідно до програми дослідження було проведене діагностичне дослідження, яке охопило 6172 учнів віком від 7 до 17 років (учні 1-11-х класів), 1682 батьків, 716 учителів.

Для вивчення рівнів сформованості структурних компонентів соціальної активності учнів було використано наступний діагностичний інструментарій:

для визначення рівня сформованості когнітивного компонента

соціальної активності учнів за названими критерієм і показниками нами були підготовлені опитувальники для учнів початкової, базової та старшої шкіл, метою яких було визначення рівня знань про суспільство, соціальні процеси та соціально значиму діяльність, про соціальні й моральні норми та правила поведінки в суспільстві, про соціальні ролі, соціальну активність та соціально значимі якості (соціальна відповідальність, альтруїзм, толерантність, ініціативність, солідарність). З підлітками та старшокласниками, окрім опитування та анкетування, проводили діагностику соціального інтелекту (тест Дж. Гілфорда та М. Саллівена);

для діагностики рівня сформованості емоційно-ціннісного компонента, зокрема визначення відношення учнів до соціально значимих якостей людини (соціальна відповідальність, альтруїзм, толерантність, ініціативність, солідарність) (за авторськими опитувальниками).

діагностика рівня сформованості компонента довільного імпульсу соціальної активності учнів передбачала опитування батьків та вчителів, бесіди з учнями, спостереження та інші.

За результатами дослідження визначено, що 17,3 % опитаних учнів мають високий рівень сформованості соціальної активності (когнітивний компонент), 49,4%учнів - середній рівень і 33,3% респондентів – низький рівень. Отже, більша кількість досліджуваних учнів володіють знаннями про суспільство, соціальні процеси та соціально значиму діяльність, про соціальні й моральні норми та правила поведінки в суспільстві, про соціальні ролі, соціальну активність та соціально значимі якості (соціальна відповідальність, альтруїзм, толерантність, ініціативність, солідарність).

Високий рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента соціальної активності учнів виявлено лише у 13,7 %, середній - 47,6 %, низький рівень мають – 38,7 % учнів. Ціннісна система учнів носить переважно особистісно орієнтований характер, а активність в основному

спрямована на реалізацію вузько особистих інтересів і потреб. Вони мають низький рівень сформованості ініціативності та прагнення до прийняття на себе додаткової відповідальності. Також учні мають обмежений особистий досвід соціальної діяльності і поведінки, недостатні уявлення про стратегії рольової поведінки.

Щодо компоненту довільного імпульсу встановлено, що високий рівень мають 15,6 %, середній - 40,8 %, низький - 43,6 %. Отже, соціально значиме світосприйняття в учнів не достатньо сформоване. Причиною цього є недостатня увага, яка приділяється формуванню соціальної активності учнів, з боку вчителів та батьків, які більше переймаються навчальною діяльністю.

Отже загальний рівень соціальної активності учнів за результатами дослідження є недостатньо сформований, оскільки більшість учнів мають середній рівень (43,2%), (39,2%) - низький рівень сформованості і тільки 16,9% опитуваних мають високий рівень соціальної активності. У цілому, результати дослідження загального рівня сформованості соціальної активності учнів указували на те, що сформовані знання дітей у соціальних питаннях не забезпечують готовності та здатності ефективно, самостійно та відповідально здійснювати соціально спрямовану діяльність.

Методична робота в закладах освіти в умовах реалізації Концепції була спрямована на: розвиток творчої активності, навичок дослідницької діяльності педагогів, професійної компетентності, морально-духовних, особистісних якостей, відповідальності за результати своєї роботи; впровадження ефективних колективних, групових, індивідуальних форм роботи з педагогічними кадрами з використанням технологій, що забезпечать належні умови для безперервного професійного вдосконалення й росту майстерності; модернізацію змісту, форм розвитку професійної компетентності та культури вчителів; вивчення, апробація та впровадження в практику передового педагогічного досвіду роботи, наукових ідей, інноваційних технологій

формування соціальної активності учнів; здійснення постійного моніторингу показників роботи школи в умовах реалізації Концепції, ліквідація прогалин у роботі, удосконалення діяльності; методичне забезпечення психолого-педагогічного супроводу учнів в освітньому процесі, у виховній роботі; цілісність і безперервність практичної діяльності вчителів, підвищення їх науково-методичного і загальнокультурного рівнів; практичну та адресну спрямованість методичної роботи; оптимізацію форм і методів освітньої діяльності.

Впровадження структурно-функціональної моделі формування соціальної активності учнів у діяльність закладів освіти зумовили необхідність створення педагогічних умов для формування соціальної активності учнів.

Першою педагогічною умовою формування соціальної активності учнів є створення інноваційної педагогічної системи.

Наступною педагогічною умовою є *змістове і методичне забезпечення формування соціальної активності учнів в закладах загальної середньої освіти*, що передбачає розробку та запровадження навчально-методичних комплексів (навчальних програм, навчально-методичних посібників, інструктивно-методичних матеріалів, діагностичних методик тощо).

Як результат ефективності запровадження розроблених спецкурсів розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність дітей діяти в різних проблемних ситуаціях. У процесі реалізації спецкурсів з метою формування компонентів соціальної активності учнів педагогами використовувалися активні форми навчання – тренінги.

Результати експериментальної роботи дозволяють стверджувати, що формування соціальної активності учнів у ЗЗСО, у позаурочний час, відбувається за допомогою залучення учнів у різні види соціально значущої діяльності класного колективу, цікаві особисто їм і такі, що задовольняють їхні потреби. Далі учні залучаються до життєдіяльності шкільного колективу.

І, нарешті, до суспільно-корисної діяльності. Саме в суспільно корисній діяльності найбільш яскраво розкривається соціальна активність особистості. Це вже не просто діяльність для себе і свого колективу, це діяльність для інших, в ході якої ефективно формується суб'єктний досвід учнів, їх соціальна активність. Це вже не тільки активність всередині класу чи ЗЗСО, а вихід за їх межі, в соціум. Адже важливим для формування соціальної активності є набуття соціального досвіду.

Волонтерство стало дієвим засобом формування соціальної активності учнів у ЗЗСО, необхідним є формування громадської думки в учнів про важливість добровольчої діяльності, про можливості в ході її реалізації познайомитися з цікавими людьми, розвинути організаторські здібності тощо.

Щоб зацікавити, залучити дітей до волонтерської діяльності було організувано пошук учнями сфер і об'єктів застосування добровольчих зусиль (соціальні апробації), реклама добровольчих акцій і програм; надання школярам можливості вибору сфер і напрямків добровольчої діяльності, категорій людей, яким надавалась допомога. Діти мали можливість вибирати тривалість участі в добровольчій діяльності (одиничні короткочасні акції або довгострокові програми).

Ще однією педагогічною умовою формування соціальної активності учнів в закладах загальної середньої освіти є *модернізація самоврядування школярів у формі учнівського менеджменту*.

У сучасних умовах постає соціальна потреба у наявності соціально активної особистості, спроможної розв'язати і щоденні, і масштабні завдання, які забезпечать розвиток соціуму, а відповідно, й країни. Важливим засобом щодо формування соціальної активності учнів ЗЗСО є учнівське самоврядування.

Шкільне самоврядування допомагає учням організувати власне життя і життя своїх товаришів. Адже взаємостосунки, які існують у класному чи шкільному колективі, розв'язування певних конфліктів, захист своїх прав та

інтересів, спільні пошуки тих чи інших шляхів для виконання поставлених завдань – це і є перші кроки в доросле життя. Повноцінному учнівському самоврядуванню притаманна раціональна внутрішня організованість, що виявляється у загальній захопленості справою, нових ініціативах, високому рівні відповідальності за спільну справу, життя за правилом «Самі вирішили, самі зробили, самі відповідаємо».

В основі учнівського менеджменту – колективна організаторська діяльність, яка передбачає участь кожного з учнів у всіх етапах циклу управління. У колективній організаторській діяльності суб'єктом учнівського менеджменту є весь дитячий колектив ЗЗСО. Механізмом включення кожного у виконання владних функцій є опора на постійно діючі відділи учнівського менеджменту, а також тимчасові об'єднання учнів для виконання певних справ з циклічною зміною тих, хто виконує керівні ролі.

Такий алгоритм колективної організаторської діяльності простий і швидко засвоюється учнями в процесі спільної діяльності. Він включає в себе шість основних етапів: попередня робота активу, колективне планування, колективна підготовка, розробка мотиваційної складової, проведення колективного заходу чи справи, колективне підведення підсумків та рефлексія.

Для успішної роботи активістів учнівського менеджменту був запроваджений спеціальний курс тренінгів «Школа креативного менеджера», який сприяє формуванню в учнів управлінських знань, умінь і навичок. Отримані знання у «Школі креативного менеджера» сприяли більш ефективній діяльності учнівського менеджменту, як форми самоврядування. По-перше, учні стали більш самостійними. Роль педагогів звелась до консультативної. По-друге, учні навчилися планувати свою діяльність і заохочувати до роботи переважну більшість дітей ЗЗСО. По-третє, більшість справ у ЗЗСО була ініційована саме учнями і ними ж проведена. По-четверте, учні стали активно співпрацювати з адміністрацією та вчителями з питань вирішення проблем

ЗЗСО. Слід зауважити, що тренінги стали у пригоді не лише активу учнівського менеджменту, а й активам класів. Так, виявили бажання навчатися і учні, які стали тільки цікавитися управлінською діяльністю і можливостями її використання після закінчення ЗЗСО.

Важливою умовою виховання соціальної активності учнів є співпраця школи й сім'ї, спрямована на формування високого рівня педагогічної культури батьків. Партнерська взаємодія школи та сім'ї розвивається завдяки педагогічній освіті батьків і залученню їх до освітньої роботи. У контексті нашого дослідження варто зазначити, що налагодження співпраці між членами родини й колективами експериментальних ЗЗСО – це прилучення до освітнього процесу закладу значної кількості партнерів, від взаємодії з якими стає можливим дієвий вплив на соціалізацію учня.

Тож були реалізовані наступні головні завдання взаємодії ЗЗСО й сім'ї з питань формування соціальної активності учнів: інтеграція зусиль сім'ї і педагогічного колективу в діяльності щодо формування соціальної активності школярів; забезпечення участі батьків в організації освітнього процесу й учнівському менеджменті; мотивацію батьків до вивчення науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблем соціалізації дітей; підвищення психолого-педагогічної культури батьків, поповнення арсеналу їх знань, вмінь і навичок виховної взаємодії з дітьми; підвищення відповідальності батьків за виховання дітей; створення системи просвітницької роботи, спрямованої на підвищення педагогічної культури батьків; презентації успішного досвіду сімейного виховання; підвищення рівня компетентності батьків з проблем формування соціальної активності особистості; надання психолого-педагогічної підтримки та допомоги проблемним сім'ям. Педагогічним колективам ЗЗСО було важливо опанувати технології проєктування моделі партнерської взаємодії з сім'єю та включити батьків у побудову соціального партнерства.

Професійно-особистісний розвиток вчителів ЗЗСО багато в чому визначає характер і долю модернізації шкільної освіти, сприяючи їх приведенню у відповідність до сучасних життєвих потреб суспільства. Від педагогічної майстерності учителів, їх готовності до інноваційної діяльності залежить результат формування соціальної активності особистості учнів. Тому з метою підвищення педагогічної майстерності було розроблено систему методичного супроводу вчителів та підготовка створення навчально-методичного посібника «Креативний педагог». Методичний супровід вдосконалення готовності педагогів до інноваційної діяльності з формування соціальної активності учнів». Також нами була розроблена програма внутрішкільного навчання педагогів «Креативний педагог», підготовлені тренінги та семінари для творчих груп учителів з підвищення професійної компетентності, готовності до інноваційної діяльності та формування соціальної активності учнів на уроках та в позаурочний час.

Система підвищення кваліфікації педагогічних працівників мала багаторівневий характер. Основною її формою був відкритий університет педагогічної майстерності, у межах якого систематично організовувались і проводились тижні педагогічної майстерності вчителів та методичні тижні. Під час тижня педагогічної майстерності вчителі різних кафедр демонстрували свою професійність та знайомили зі своїми методичними знахідками у сфері формування соціальної активності учнів. Методичні тижні включали теоретичні лекції, семінари-практикуми, творчі лабораторії «педагог-психолог-методист», психологічні тренінги, ділові ігри, соціологічні дослідження та психологічну діагностику, обговорення нових методичних посібників, презентації методичних збірників, огляд нових літературних надходжень бібліотеки, самотійну роботу в мережі «Інтернет», виставки методичної літератури тощо.

Ефективною формою підвищення професійної компетентності педагогів був цикл навчальних семінарів «Особливості формування соціальної активності учнів», які проводились раз на місяць і висвітлювали актуальні питання педагогічної діяльності з формування соціальної активності учнів і взаємодії з суб'єктами освітнього процесу.

На жаль, через війну діагностування на завершальному етапі експерименту не був проведений. Маємо результати діагностування тільки проміжного етапу, яке було проведене в листопаді 2021 року, яким було охоплено 6172 учнів віком від 7 до 17 років (учні 1-11-х класів), 1682 батьків, 716 учителів.

Так за результатами проміжного дослідження визначено, що 23,1 % опитаних учнів мають високий рівень сформованості соціальної активності (когнітивний компонент), 55,7 % учнів - середній рівень і 21,2 % респондентів – низький рівень. Отже, більша кількість досліджуваних учнів володіють знаннями про суспільство, соціальні процеси та соціально значиму діяльність, про соціальні й моральні норми та правила поведінки в суспільстві, про соціальні ролі, соціальну активність та соціально значимі якості (соціальна відповідальність, альтруїзм, толерантність, ініціативність, солідарність). Високий рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента соціальної активності учнів виявлено лише у 23,2 %, середній – 52,2 %, низький рівень мають – 24,6 % учнів. Ціннісна система учнів носить переважно особистісно орієнтований характер, а активність в основному спрямована на реалізацію вузько особистих інтересів і потреб. Вони мають середній рівень сформованості ініціативності та прагнення до прийняття на себе додаткової відповідальності.

Отже загальний рівень соціальної активності учнів за результатами дослідження є сформований на середньому рівні, проте ми переконані, розроблені і впроваджені педагогічні умови є ефективними. Це доводять показники проміжного етапу, які є значно вищими, ніж аналогічні отримані на

II етапі експерименту.

Була проведена III Всеукраїнська науково-практична конференція «Форми і засоби формування соціальної активності здобувачів освіти в умовах дистанційного навчання» (06 квітня 2021 року) на базі Ніжинської гімназії № 3 Ніжинської міської ради Чернігівської області. За результатами конференції був виданий збірник матеріалів. Авторами висвітлені проблеми формування соціально активної особистості в умовах дистанційного та змішаного навчання, розглянуто деякі теоретичні й методичні аспекти управлінської діяльності в закладах освіти та особливості виховної роботи під час дистанційного навчання. Також представлені авторські розробки уроків та виховних заходів учителів закладів загальної освіти.

Отже, формування соціальної активності учнів у ЗЗСО стає можливим за створеними відповідними педагогічними умовами.

Проведений експеримент доводить про необхідність і актуальність формування в дітей соціальної активності особливо в умовах війни та повоєнного часу.

Науковий керівник

кандидат педагогічних наук,
докторант Інституту проблем виховання
НАПН України

Світлана МАРУЩАК

Координатор

методист відділу інноваційної діяльності
та дослідно-експериментальної роботи
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»
Підпис: Самоїленко Г.Е., методиста вищої категорії
відділу інноваційної діяльності та
дослідно-експериментальної роботи
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» засвідчую

Галина САМОЙЛЕНКО

Начальник відділу кадрів

ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

Ганна МАРЧЕНКО

